

MÕJUKA MÕTLEJA TÄHTPÄEVAKS

Emeriitprofessor Mati Erelt 70

Kui Mati Erelt tähistas 1991. aastal oma esimest avalikult märkimist leidnud ümmargust sünnipäeva, oli ta Keele ja Kirjanduse Instituudi grammatikasektori juhataja ja eesti keele teadusliku grammatika (EKG) peatoimetaja. 1100-leheküljelise grammatika käsikiri oli valmis, tööd oli veel toimetamise ja viimistlemisega. Kümme aastat hiljem, kui Mati Erelt tähistas oma järgmist suuremat juubelit, oli ta Tartu Ülikooli eesti keele professor, eesti keele õpetooli ja eesti filoloogia osakonna juhataja. Ta oli käima pannud õpetooli toimetiste sarja, milles kolleegide poolt selleks tähtpäevaks koostatud pühendusteos „Keele kannul” oli järjekorras juba seitsmeteistkümnnes. Ise oli ta selles sarjas koostanud ja toimetanud viis artiklikogumikku „Estonian: Typological Studies” (1996–2001). Ta oli Emakeele Seltsi esimees ja Emakeele Seltsi aastaraamatu peatoimetaja, samuti arvukate eesti keele ja keeleteaduse arengut kavandavate teadusnõukogude, -komiteede ja -komisjonide liige või juht. Eesti keeleteaduse suunamisel ja korraldamisel oli vähe selliseid tahke, milles Mati Erelt ei olnud mõjukas osaline. Kaasteeline ja kolleeg Haldur Õim nimetas teda pühendusteose sissejuhatuseks kirjutatud juubeliartiklis nähtuseks eesti keeleteaduses.

12. märtsil 2011 tähistab Mati Erelt oma 70. sünnipäeva. Ta on ikka veel Emakeele Seltsi aastaraamatu peatoimetaja ja nii mõnegi erialakomisjoni liige, aga suurema osa juhtimis- ja korraldustööst on ta loovutanud noorema-

tele kolleegidele. Tartu Ülikooli emeriitprofessorina ja vanemteadurina on tal nüüd rohkem aega süveneda oma põhitegevusse – eesti keele süntaksi uurimisse ja kirjeldamisse.

Mati Erelt sündis ja kasvas Tallinnas, lõpetas Tallinna 20. Keskkooli ja kavatses TPI-s inseneriks õppida, aga pärast paariaastast katsetamist mõtles ümber ja tuli TRÜ eesti filoloogia osakonda. Ülikoolis hakati Huno Rätsepa eestvedamisel just sel ajal tegelema moodsa keeleteadusega ja Mati Erelt sai õpiaja ning sellele järgneva aspirantuuri jooksul ettevalmistuse matemaatilise ja struktuuralse lingvistika alal. Tema uurimisvaldkond on algusest peale eesti keele süntaks. 1971. aastal kaitses ta generatiivse semantika väimuse kirjutatud kandidaadiväitekirja komparatiivse adjektiiviga lausetest, 1981. aastal doktoriväitekirja „Eesti adjektiivide süntaks”. Paarkümmend aastat töötas ta Keele ja Kirjanduse Instituudi grammatikasektoris, algul noorem- ja vanemteadurina, hiljem sektorijuhatajana. Instituudis loodi 1975. aastal grammatikarühm ülesandega koostada eesti keele teaduslik grammatika, mis võtaks arvesse kaas-aegse keeleteaduse saavutusi. Grammatikarühma juht oli ettevalmistusperioodil Henno Rajandi, hiljem Mati Erelt. Kaheosaline grammatika ilmus aastail 1993–1995 ja selle süntaksiosa kirjeldusmudel on Mati Erelti kavandatud ning suures osas ka kirjutatud. Lausekirjeldusmudeli teoreetilist tausta ja käsitlusmetoodikat ning valminud osi

tutvustas ta mitmes 1970.–1980. aastatel ilmunud artiklis ja preprintides.

Grammatikutöö kõrval pidas ta ka õppejõuametit, lugedes mõne aasta jooksul süntaksikursust Tallinna Pedagoogilises Instituudis. Aastail 1991–1995 oli ta Helsingi Ülikooli eesti keele külalisprofessor, avaldas suure hulga artikleid eesti ja soome keele kontrastiivsest grammatikast ning valiti seejärel Tartu Ülikooli eesti keele professoriks. 1990. aastad olid ülikoolis suurte muutuste aastad. Eesti Vabariigi taastamisega kaasnenud ülikooli organisatoorne ja struktuurireform ning õppetöö üleviimine kursusesüsteemilt ainesüsteemile oli juba toimunud, uue professori esimeseks suuremaks ülesandeks sai teadustöö korraldamine. Doktorantidest ja magistrantidest koondas ta enda ümber eesti kirjakeele grammatika uurimisrühma, aitas tõhusalt kaasa eesti keele ajaloo ja murrete professuuri ning foneetikalabori loomisele ja vana kirjakeele töörühma uurimisuundade väljatöötamisele. Teaduse projektipõhisele rahastamisele üleminek 1990. aastate lõpus nõudis põhjalike muutusi teadustöö kavandamisel ja tulemuste publitseerimisel. Aastaruannetel põhinev konkureerimissüsteem tõi kaasa publikatsioonide hulga mitmekordistumise, mille üheks tulemuseks on Mati Ereli kümne professuuriaasta jooksul ilmunud 30 köidet eesti keele õppetooli toimetisi. Avaldamiskohtade hierarhiseerimine ja hindamissüsteemis rahvusvaheliste väljaannete eelistamine olid tõukejõuks, et Keel ja Kirjandus ning Emakeele Seltsi aastaraamat said rahvusvahelise toimetuskolleegiumi ja sisse viidi teadusartiklite eelretsenseerimine. Mati Ereli oli kõigi nende muutuste taganttõukaja ja põhikorraldaja. Tema õhutusel ja suunamisel laiendati avaldamisgeograafiat ja üha sagedamini hakkasid ülikooli keeleuurijate tööd ilmuma rahvusvahelistes väljaannetes. Võorkeelse lugeja tarbeks

ilmus 2003. aastal Mati Ereli toimetatud koguteos „Estonian language”, mis peale struktuurikirjelduse annab ülevaate ka eesti keele kujunemisest, murretest ja kirjakeele ajaloost. Samuti on ta tegelnud keeleteaduse terminoloogiaga, koostades koos kolleegidega eesti-soome ja eesti-inglise keeleteaduse sõnastiku.

Õppejõuna pidas ta lisaks doktori- ja magistratööde juhendamisele üld- ja erikursusi eesti keele süntaksist ning eesti keele uurimise ajaloost. Selle töö väljundiks on 2003. aastal ilmunud Emakeele Seltsi aastaraamatu erinumber „Eesti keele uurimise analüüs” (koostaja Mati Ereli) ja 2006. aastal valminud „Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused”. Ülikoolitöö ja teadus- ja õppetöös üha laienev inglise keele kasutamine sundisid pöörama teravamalt tähelepanu eesti kirjakeele olukorrale ja keelekultuurile ning noore põlvkonna emakeelsele väljendusoskusele. Mati Ereli algatusel töötati välja eesti keele väljendusõpetuse ainekava kõigi teaduskondade üliõpilaste ja magistrantide jaoks. Ta oli ka üks kolmest autorist, kes koostasid õppevahendi „Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele” (2007). Keelekultuuri ja keeleteadmiste levitamise eesmärgil algatas ta aastast 2000 ilmuva Emakeele Seltsi ajakirja Oma Keel väljandmise.

EKG järeltööna kirjutas Mati Ereli koos Tiiu Ereli ja Kristiina Rossiga 1997. aastal mahuka „Eesti keele käsiraamatu”, millest 2007 ilmus juba kolmas, täiendatud trükk. Tema enda süntaksiuuringud on pärast EKG valmimist laienenud üha rohkem funktsionaalses ja tüpoloogilises suunas. Keelekorpused on võimaldanud ühendada sünkroonilist ja diakroonilist keeleteadust, jälgida tegelikke keelenäiteid ja keeles toimuvaid muutusi. Tema juhitud kollektiivses uurimisprojektis „Eesti keele tüpoloogiline struktuur ja selle

muutumine 20. sajandil” (1996–2001) käsitleti eesti keele morfosüntaktilisi ja süntaktilisi muutusi, mis on aset leidnud viimase saja aasta jooksul, tulemuseks viis köidet eelnimetatud kogumikku „Estonian: Typological Studies”.

Põhjalikult läbimõeldud ja konkreetsete taotlustega on Mati Erelt ka viimasel aastakümnel edukalt konkureerinud sihtfinantseeritavate teemade, Eesti Teadusfondi uurimistoetuste ja riiklikest programmidest finantseeritavate teadusuuringute konkurssidel. Tema juhitud kollektiivsete projektide „Eesti keele tüpoloogiline grammatika: süntaks” (2002–2005) ja „Eesti kirja- ja kõnekeele ehitus ja areng” (2003–2007) raames on keelekorpuste põhjal uuritud eesti keele grammatiliste kategooriate ja struktuuride väljendusvõimalusi. Eesmärgiks on uue, tüpoloogilise ja korpuspõhise grammatika süntaksiosa kirjutamine. Uurimist toetavad projektid „Lauseliikmed ja lausetüübid eesti keeles” (2007–2010) ning „Komplekslause eesti keeles” (2011–2014). Samal

ajal osaleb ta ka oma ametijärglase professor Helle Metslangi juhitud uurimisprojektides „Eesti keele morfosüntaktiline ehitus ja areng” ning „Eesti kirjakeel üld- ja erialasuhtluses”. Produktiivse autorina avaldab ta igal aastal vähemalt viis-kuus artiklit. Tema juhendamisel on Tartu Ülikoolis kaitsitud viis doktori- ja seitse teadusmagistri väitekirja.

Silmapaistva ja tulemusliku töö eest on Mati Erelt pälvinud rohkelt tunnustust. EKG peatoimetajana sai ta 1996. aastal riigi teaduspreemia, 2005. aastal autasustas president teda Valgetähe IV klassi teenetemärgiga, 2006. aastal lisandusid Tartu Ülikooli suur medal ja Eesti Teaduste Akadeemia medal, 2008. aastal Wiedemanni keeleauhind.

Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi nimel soovin juubilarile palju õnne sünnipäevaks, head tervist ja jätkuvat töörõõmu.

REET KASIK